

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-01/091-101>

УДК (UDC) 94 (477) «198/199» : 323+329

THE PEOPLE'S MOVEMENT OF UKRAINE IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION FROM A PUBLIC MOVEMENT TO A POLITICAL PARTY

Viacheslav Olitskyi***Anna Makukha****

Abstract

The purpose of the article is to analyse the transformation of the People's Movement of Ukraine from a public movement into a political party and its consequences for Ukraine's political development.

The scientific novelty of the article lies in its comprehensive analysis of the internal organisational and ideological factors in the transformation of the People's Movement of Ukraine into a political party, and in its assessment of their impact on the formation of a multi-party system in Ukraine.

Conclusions. The People's Movement of Ukraine became one of the key factors in the political mobilisation of Ukrainian society in the late 1980s and early 1990s, combining the functions of civil resistance, national and cultural revival and political opposition to the Soviet system. Its emergence was due to the crisis of Soviet ideology, the rise of civil initiatives, and the growth of national consciousness in the context of perestroika. A feature of the NRU was its initial organisational openness and ideological heterogeneity, which provided a broad social base and rapid growth in influence, but at the same time imposed structural constraints on further institutionalisation. The rejection of rigid ideological frameworks at an early stage was tactically justified. Still, in the context of the formation of a multi-party system, it became a factor of internal disintegration. At the same time, the Movement's inability to transform mass support into stable parliamentary representation testified to its limitations in the context of the transition to institutional politics. The transformation of the People's Movement of Ukraine into a political party was a natural stage of its evolution. Still, it was accompanied by a split within the national-democratic environment, a loss of mass appeal, and a decrease in its influence on political processes.

In general, the experience of the People's Movement of Ukraine demonstrates the complexity of the transition from a broad civil movement to institutional party politics in the conditions of post-Soviet transformation. The NRU left a deep mark on the process of state formation and the formation of the political culture of independent Ukraine, but the transformation at the same time testified to the limitations of the Movement as a long-term instrument of political struggle in the conditions of stabilisation of the political system.

Keywords: People's Movement of Ukraine, political transformation, political party, Ukraine, multi-party system

* PhD (History), Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian History, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine. E-mail: olitskyi@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5518-5127>

** First-year Master's Student Speciality: Secondary Education (History and Civic Education), Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine. E-mail: annet1986makuha@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2849-2601>

**НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ВІД ГРОМАДСЬКОГО РУХУ ДО ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ****В'ячеслав Оліцький*****Анна Макуха******Анотація**

Мета статті полягає в аналізі трансформації Народного руху України від громадського руху до політичної партії та її наслідків для політичного розвитку України.

Наукова новизна статті полягає у комплексному аналізі внутрішніх організаційних та ідейних чинників трансформації Народного руху України в політичну партію й оцінці їхнього впливу на формування багатопартійної системи в Україні.

Висновки. Народний рух України став одним із ключових чинників політичної мобілізації українського суспільства наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., поєднавши функції громадянського спротиву, національно-культурного відродження та політичної опозиції радянській системі. Його поява була зумовлена кризою радянської ідеології, активізацією громадянських ініціатив і зростанням національної свідомості в умовах перебудови. Особливістю НРУ стала його початкова організаційна відкритість і світоглядна неоднорідність, що забезпечили широку соціальну базу та швидке зростання впливу, але водночас заклали структурні обмеження для подальшої інституціоналізації. Відмова від жорстких ідеологічних рамок на ранньому етапі була тактично виправданою, проте в умовах формування багатопартійної системи перетворилася на чинник внутрішньої дезінтеграції. Водночас неспроможність Руху трансформувати масову підтримку у стабільне парламентське представництво засвідчила обмеженість в умовах переходу до інституційної політики. Трансформація Народного руху України у політичну партію стала закономірним етапом його еволюції, проте супроводжувалася розколом національно-демократичного середовища, втратою масовості та зменшенням впливу на політичні процеси.

Загалом досвід НРУ демонструє складність переходу від широкого громадянського руху до інституційної партійної політики в умовах пострадянської трансформації. НРУ залишив глибокий слід у процесі державотворення та формування політичної культури незалежної України, проте трансформація водночас засвідчила обмеження Руху, як довгострокового інструменту політичної боротьби в умовах стабілізації політичної системи.

Ключові слова: Україна, Народний рух України, політична трансформація, політична партія, багатопартійність

Цитування: Оліцький, В. & Макуха, А. (2026). Народний рух України в процесі трансформації від громадського руху до політичної партії. *Консенсус*, 1, 91-101.

<https://doi.org/10.3110/consensus/2026-01/091-101>

URL: <https://www.konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/215>

* кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Суми, Україна. E-mail: olitckyi@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5518-5127>

** здобувач Програми навчання освітнього рівня «Магістр» спеціальності Середня освіта (Історія та громадянська освіта) Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Суми, Україна. E-mail: annet986makuha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2849-2601>

Постановка проблеми. Суспільно-політичні процеси кінця 1980-х – початку 1990-х рр. в Україні супроводжувалися активізацією громадянської ініціативи, пробудженням національної свідомості та формуванням інтересу до політичних процесів. Не останню роль у цьому відігравав Народний рух України (НРУ) за перебудову. Об'єднавши українське суспільство під своїм керівництвом, НРУ став важливим чинником демократизації, національного відродження та політичної мобілізації, в умовах стагнації радянської системи. Попри це, подальша еволюція Руху, а саме трансформація від громадсько-політичної організації до інституалізованої політичної партії, виявила низку розбіжностей і суперечностей серед його керівників, що в свою чергу вплинуло як на подальший розвиток партії, так і на розвиток багатопартійної системи в Україні загалом.

Перехід НРУ від групи однодумців, що відстоювали незалежність України, до політичної партії відбувався в умовах політичної нестабільності і відсутності чітко сформованого партійного законодавства. Цей процес супроводжувався необхідністю поєднання масового характеру НРУ з вимогами партійної дисципліни та організаційної ієрархії, що об'єктивно породжувало внутрішні конфлікти, ідейні розбіжності та кризові явища. Найбільш значущими були розбіжності у баченні подальших стратегічних цілей Руху, підходів до роботи у владних інституціях та співпраці з представниками влади.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення процесів формування політичних рухів у період становлення політичної системи незалежної України. Попри наявність значного масиву праць, що стосуються Народного руху України, більшість з них подає інформацію або узагальнено, про внесок НРУ в національно-демократичному русі загалом, або акцентують увагу на ролі Руху в здобутті Україною незалежності, тоді як внутрішні процеси, організаційні зміни, еволюції ідейних засад, виникнення й загострення внутрішніх суперечностей, у сучасній історіографії, потребують подальшого наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика діяльності Народного руху України знайшла широке відображення в дослідженнях українських науковців. Завдяки плідній праці дослідників, ми маємо широкий спектр інформації, щодо ролі НРУ в становленні багатопартійної системи, що висвітлюється у роботі Г. Гончарука «Народний рух України. Історія»¹, в якій автор пропонує нам повну історію Руху (від 1989 р. до 1997 р.) та аналіз подій пов'язаних із цим процесом. С. Кульчицький у праці «Новітня історія України (1953–2023)»² розглядає шлях НРУ, як складову національно-демократичного руху та важливий елемент процесу здобуття незалежності, що дає змогу проаналізувати викладений матеріал, в контексті загальносуспільних трансформацій і кризи радянської системи. Тема становлення багатопартійної системи в Україні та висвітлення труднощів з яким довелося стикнутися, представлено й в статті О. Майбороди³.

¹ Гончарук Г. Народний рух України. Історія. Одеса: Астропринт, 1997. 380 с.

² Кульчицький С. Новітня історія України (1953–2023). Київ: Арії, 2024. С. 432–472.

³ Майборода О. Про підходи до розв'язання національного питання в Україні за умов багатопартійності. *Україна ХХ ст.: проблеми національного відродження*. Київ, 1993. С. 146–163.

Важливим джерелом дослідження стали архівні документи Народного руху, серед яких проекти Статутів та Програм Народного руху України, матеріали Установчих з'їздів, заяви та звернення Руху⁴. Вивчення та аналіз даних документів, відкрили можливість простежити трансформацію ідейних засад та зародження розбіжностей в лавах рухівців. Доповнили джерельну базу дослідження спогади, виступи та інтерв'ю безпосередніх учасників подій, зокрема – В. Чорновола та І. Драча⁵. Використання даної групи джерел забезпечує можливість відтворення внутрішньої логіки ухвалення рішень і причини назрівання конфліктів у середовищі НРУ.

Мета статті полягає в аналізі трансформації Народного руху України від громадського руху до політичної партії та її наслідків для політичного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Народний рух України зародився, як закономірна відповідь української нації на багаторічні утиски з боку партійно-державного апарату. Натхненні прикладами роботи Народних Фронтів у Польщі, Чехословаччині, Литві та інших країнах Центрально-Східної Європи, колишні шістдесятники та дисиденти повернулися до активного громадянського супротиву, маючи на меті створення всеукраїнського фронту, задля об'єднання зусиль у боротьбі за кардинальні суспільно-політичні зміни⁶. Водночас, на відмінну від низки східноєвропейських рухів, які відносно швидко інституціоналізувалися у політичні партії, Народний рух України тривалий час зберігав формат широкого громадського об'єднання, що в перспективі ускладнило його партійну трансформацію.

Визрівання НРУ відбувалося під час перебудови, коли у намаганні стабілізувати ситуацію та запобігти розвалу, було проведено низку реформ, зокрема проголошено політику гласності та демократизації. Проте половинчастість і нерішучість реформаторських кроків, не лише не врятували радянську систему, а й прискорили процеси її дезінтеграції⁷. Стагнація проявлялася й у глибокій світоглядній ерозії, адже офіційна ідеологія втрачала сенс в очах суспільства. Саме в цей час знову набуло політичної актуальності українське питання⁸.

Україна – друга, після Росії, за площею та кількістю населення союзна

⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (ЦДАГОУ). Ф. 270. Оп. 1. Спр. 5. 102 арк.

⁵ Чорновіл В. Твори. Т. 7: Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992). Київ: Смолоскип, 2011. 1079 с.

⁶ Гарань О. Програмні документи Руху в контексті основних ідеологій сучасності. *Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): Матеріали круглого столу, присвяч. 20-ій річниці створення Нар. Руху України за перебудову* (м. Київ, 22 верес. 2009 р.) Київ, 2010. С. 7–11.

⁷ Барановська Н. Суспільно-політичні та соціально-економічні передумови виникнення Руху. *Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): Матеріали круглого столу, присвяч. 20-ій річниці створення Нар. Руху України за перебудову*. (м. Київ, 22 верес. 2009 р.) Київ, 2010. С. 13–27.

⁸ Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2000. С. 18–19.

республіка, що давала майже п'яту частину всього національного доходу, значну кількість сільськогосподарської та промислової продукції, перебувала в центрі особливої уваги партійного керівництва, стратегічним завданням якого було втримати Україну на орбіті СРСР, за всіляку ціну⁹. Парадоксальним чином саме така підвищена увага союзного центру до українського питання сприяла активізації суспільно-політичного життя, формуванню опозиційних настроїв і зростанню ролі громадських ініціатив всередині республіки.

Впродовж 1988–1989 рр. різні міста країни охопили масові мітинги, що були організовані неформальними об'єднаннями, та хвиля невдоволення робітничого класу. Вперше з 1917 р., Радянським союзом прокотилися масштабні робітничі страйки, найактивніші з яких відбувалися в шахтарських регіонах. Причини протесту мали виключно економічний характер і були пов'язані з дефіцитом товарів та низьким рівнем заробітної плати¹⁰. Попри відсутність чітко сформульованих політичних вимог, сам факт організованого тиску «знизу» засвідчив втрату партійно-державним апаратом монополії на представництво інтересів трудящих і підірвав уявлення про його всесильність. Показовим є й те, що у документах ЦК КПУ цього періоду з'являються скарги на те, що «проводиться масовий наступ на партію, її керівну роль у суспільстві, шельмують партійні кадри»¹¹.

Паралельно серед інтелігенції стали побутувати ідеї реформування політичного укладу, відродження власної державності, внаслідок чого утворюються різноманітні неформальні групи та громадські організації, серед яких «Республіканське товариство української мови ім. Тараса Шевченка», «Товариство Лева», історико-просвітницьке товариство «Меморіал», товариство «Славутич» та ін.¹² Саме з цього різноманітного середовища громадських діячів згодом сформувався організаційний та кадровий кістяк НРУ, що визначило його неоднорідність і складність подальшої партійної інституціоналізації.

Для координації різних самодіяльних організацій та ініціативних груп, що були розсіяні різними регіонами країни, було вирішено створити єдиний загальнонаціональний народний фронт – Народний рух України за перебудову. У жовтні 1990 р. на II з'їзді, організація трансформувалася в Народний Рух України, що означало відмову від радянської ідеології перебудови на користь національної незалежності. До 28 січня 1989 р., було підготовлено проекти Програми та Статуту НРУ. Програмні документи окреслювали Рух як добровільну громадсько-політичну організацію, що діяла в межах чинної Конституції та виступала за демократизацію суспільства, утвердження прав і свобод людини, соціальну справедливість,

⁹ Ibid. С. 19–20.

¹⁰ Ibid. С. 25–29.

¹¹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 11. Спр. 1863. Арк. 15.

¹² Деревінський В. Трансформація НРУ з громадсько-політичної організації в політичну партію. *Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): Матеріали круглого столу, присвяч. 20-й річниці створення Нар. Руху України за перебудову.* (м. Київ, 22 верес. 2009 р.) Київ, 2010. С. 29–36.

реформування економічної системи, екологічну безпеку й захист національно-культурних прав, зокрема надання українській мові статусу державної¹³. Особливе місце відводилося блоку «Національне питання. Мова. Культура», в якому акцентувалася необхідність цілеспрямованого формування національної гідності та історичної пам'яті українського народу. Йшлося про утвердження поваги й любові до української мови, дбайливе ставлення до національної культурної спадщини, а також про забезпечення широкого, неупередженого й об'єктивного висвітлення всіх етапів історичного розвитку України¹⁴. Метою НРУ проголошувалося сприяння розвитку суспільства, заснованого на принципах народовладдя та збалансованій економіці, що відповідає передусім потребам українського народу та всього населення України¹⁵.

8–10 вересня 1989 р. у Києві відбувся I Установчий з'їзд Народного руху України, на якому більшість делегатів були представниками західних та центральних областей, меншість – східних і південних областей УРСР. Були запрошені й представник народних фронтів Центрально–Східної Європи, Балтії, а також гості з Франції, Великої Британії, США та Канади. У ході з'їзду було затверджено Програму та Статут організації, а головою НРУ було обрано І. Драча¹⁶. Водночас, уже на першому з'їзді стали помітними ідейні розбіжності серед делегатів, що стосувалися питання форми майбутнього суверенітету України. Проте на цьому етапі їм не надали істотного значення, як наголошував В. Чорновіл «від того, що Лук'яненко чи Чорновіл бачать майбутню Україну незалежною, демократичною державою, а Драч і Яворівський суверенною республікою в реорганізованому союзі – ще не підстава для роз'єднання»¹⁷.

За перший рік існування НРУ організував низку заходів, спрямованих на заохочення суспільства до питання відродження української культури, історії та незалежності української нації¹⁸. До них відносимо мітинги 15 жовтня 1989 р., коли секретаріат НРУ запланував проведення мітингів по всій Україні, з метою перегляду альтернативних проєктів законів про вибори, проте в ряді областей над організаторами було вчинено репресії, протести було розігнано міліцією¹⁹. Політичні акції НРУ в січні 1990 р. з нагоди роковин об'єднання УНР і ЗУНР – живий ланцюг від Києва до Львова та мітинг на пл. Б. Хмельницького у Києві та у Львові, що мало символізувати єдність західної і східної частин України²⁰.

¹³ ЦДАГОУ. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1–17.

¹⁴ Бажан О. Вплив Народного руху на національну самосвідомість населення УРСР у 1989–1991 роках. *Містечкізм*. 2010. № 41. С. 43–45.

¹⁵ ЦДАГОУ. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1–2.

¹⁶ Кондратюк К., Качмар В. Новітня історія України (1945–2020 роки): навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 112.

¹⁷ Кульчицький С. Новітня історія України (1953–2023). Київ: Арії, 2024. С. 432–433.

¹⁸ Поліщук І. Народний Рух України: причини виникнення та наслідки діяльності. *Acta de historia & politica: saeculum XXI*. 2019. Vol. 1. С. 58–71.

¹⁹ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2556. Арк. 41–43.

²⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2861. Арк. 1–2.

Парламентські вибори 1990 р. продемонстрували втрату монополії на владу комуністичної партії в Україні. Вперше відчутно проявилися опозиційні до КПУ сили, зокрема так званий «Демократичний блок», очільником якого був Народний рух України²¹. Здобути перемогу на парламентських виборах НРУ не вдалося, лише у Галичині вони отримали більшість голосів виборців – 85%. Натомість у Східній та Південній частинах України – поразка. Демократичний блок в цілому здобув 111 депутатських місць, тоді як представники компартійного і радянського апарату отримали 239 мандатів, що дало їм можливість сформувати так звану «групу 239». Рух не зміг досягти парламентської більшості і, на відміну від інших народнофронтівських організацій, не зміг ініціювати глибокі економічні й політичні реформи на загальнодержавному рівні²².

Під час Великої ради в Хусті, наприкінці березня 1990 р. виникли розбіжності у позиціях провідних лідерів Руху: Д. Павличко та І. Драч виступали за вихід із КПРС і створення демократичної партії, на противагу їм висловився Д. Яворівський, який заперечував необхідність даного рішення – «Рух не потрібно перетворювати на партію. Це очевидно»²³. Відмова від жорстких ідеологічних рамок на початковому етапі дозволила об'єднати прихильників демократичних реформ і перетворила Народний Рух на осередок самоорганізації суспільства. Рух виконував функцію неформальної опозиції КПУ, використовуючи мітинги, збори, демонстрації тощо, хоча формально залишався в межах поля радянського законодавства²⁴. Відсутність чіткого статусу на початку діяльності була тактичною перевагою НРУ, оскільки забезпечувала широку соціальну базу й легітимацію його як загальнонародного руху. Проте, в умовах формування багатопартійної системи ця особливість перетворилася на стратегічну проблему, а відсутність єдиної організаційної вертикалі та програмної єдності лише ускладнювали трансформацію Руху в класичну політичну партію²⁵.

Попри організаційну неоднорідність і відсутність завершеної партійної структури, Народний рух України у 1990–1991 рр. відіграв помітну роль у процесі делегітимації союзного центру та формуванні політичних передумов державної незалежності України, зокрема в підготовці та ухваленні Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. Активна позиція рухівців у дні серпневого путчу ДКНС, їхня участь в організації масових протестів і тиск на парламентське керівництво сприяли ухваленню 24 серпня 1991 р. Акту проголошення незалежності

²¹ Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 2000. С. 229–230.

²² Деревінський В. Трансформація НРУ з громадсько-політичної організації в політичну партію. *Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): Матеріали круглого столу, присвяч. 20-ій річниці створення Нар. Руху України за перебудову* (м. Київ, 22 верес. 2009 р.). Київ, 2010. С. 29–36.

²³ Кульчицький С. Новітня історія України (1953–2023). Київ: Арії. 2024. С. 434–435.

²⁴ Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 2000. С. 227–229.

²⁵ Гончарук Г. Народний рух України. Історія. Одеса: Астропринт, 1997. С. 95–98.

України²⁶. Водночас досягнення стратегічної мети руху актуалізувало проблему його подальшої політичної трансформації в умовах формування багатопартійної системи.

Наступним прикладом суперечливих процесів у внутрішньому житті Народного Руху України стали президентські вибори 1991 р. НРУ висунув своїм кандидатом В. Чорновола, проте, як зазначає О. Лавринович, це рішення не було одностайним і спричинило внутрішні розбіжності серед рухівців. За його спогадами, після висунення кандидатури В. Чорновола значна частина колишніх українських політв'язнів звернулися до керівництва організації з застереженнями, а один із авторів таких звернень – Л. Лук'яненко, став суперником В. Чорновола під час виборчої компанії. Роздрібненість Руху не дозволила забезпечити єдину підтримку кандидату, що значною мірою пояснює поразку демократичного блоку і перемогу кандидатів від реформаторського крила українських комуністів²⁷. Рух залишався внутрішньо неоднорідною громадсько-політичною структурою, що ускладнювало реалізацію його стратегічних цілей на національному рівні.

Після перемоги Л. Кравчука на президентських виборах 1991 р. перед Народним рухом України постала складна стратегічна дилема, зумовлена зміною політичних умов функціонування організації. Набуло актуальності питання подальшого формату існування НРУ в політичній системі держави. Шлях, який підтримувало керівництво Руху, передбачав збереження НРУ у статусі широкого громадсько-політичного об'єднання. Альтернативний варіант, підтримуваний переважно безпартійними представниками, полягав у перетворенні Народного руху України в повноцінну політичну партію²⁸. Попри всі внутрішні негаразди у 1992 р. НРУ продовжував активну діяльність та перебував в zenіті своєї популярності, було видано численну кількість звернень, ухвал, заяв та інших видів нормативних документів²⁹.

На III Установчому з'їзді Народного Руху перший Президент України, Л. Кравчук, висловив пропозицію, зробити НРУ партією влади, що охоче сприйняли керівники Руху. Ця пропозиція посягла розбіжності серед делегатів з'їзду, одним із найактивніших був В. Чорновіл, який відкрито вступив в протистояння з прихильниками цієї ідеї. Аби уберегти НРУ від розколу було обрано нових співголів – І. Драча, М. Гориня та В. Чорновіла³⁰. Головне питання стосовно майбутнього НРУ так і не було вирішено.

Після цього інциденту керівники публічно визнали незгоди серед учасників Руху. Дехто вважав, що необхідно відмовитися від опозиційності та прийняти пропозицію. Провідником курсу на партійну трансформацію став В. Чорновіл, за

²⁶ Кудльчицький С. Новітня історія України (1953–2023). Київ: Арії, 2024. С. 453.

²⁷ Лавринович О. Як «Рух» відмовився стати партією влади. *День*. <https://dav.kviv.ua/uk/article/polityka/yak-ruh-vidmovyvsva-staty-partiveyu-vlady> (дата доступу 25.01.2026)

²⁸ Поліщук І. Народний Рух України: причини виникнення та наслідки діяльності. *Acta de historia & politica: saeculum XXI*. 2019. Vol. 1. С. 58–71.

²⁹ ЦДАГОУ. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 145. Арк. 1–22.

³⁰ Гончарук Г. Народний рух України. Історія. Одеса: Астропринт, 1997. С. 133–150.

ініціативи якого у 1993 р. НРУ був остаточно оформлений як політична партія та зайняв опозиційну позицію щодо чинного Президента³¹. Опоненти В. Чорновола, орієнтовані на співпрацю з главою держави, утворили Конгрес національно-демократичних сил, що засвідчило розкол колись монолітного національно-демократичного табору³².

Важливим етапом цього процесу стали IV Всеукраїнські збори НРУ, під час яких Статут організації було змінено відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян». Формально Рух зберіг самовизначення як незалежна масова громадсько-політична організація, однак водночас відмовився від підприємницької діяльності та запровадив заборону на подвійне членство з іншими політичними партіями. Обрання В. Чорновола головою НРУ закріпило домінування партійної моделі розвитку організації³³.

Політична риторика та практична діяльність НРУ в цей період свідчили про радикалізацію позицій Руху. У заявах керівних органів організації Верховна Рада розглядалася як спадок радянської політичної системи, сформований в умовах однопартійної диктатури, що, на думку рухівців, унеможлиблювало повноцінне державотворення. У зв'язку з цим НРУ активно виступав за достроковий розпуск парламенту, перевибори органів влади та проведення широкомасштабних акцій за державу і демократію. Ці вимоги супроводжувалися різкою критикою номенклатурної більшості, звинуваченнями у гальмуванні реформ, захисті корпоративних інтересів та загрозі реваншу прокомуністичних сил³⁴. Ідея розпуску Верховної Ради та проведення нових виборів на багатопартійній основі не знайшла належної підтримки ані серед парламентської більшості, ані серед широких верств населення. Почалося скорочення чисельності первинних організацій НРУ, зменшувався його вплив на маси, що засвідчувало втрату Рухом ролі загальнонаціонального мобілізаційного чинника³⁵.

Висновки. Народний рух України став одним із ключових чинників політичної мобілізації українського суспільства наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., поєднавши функції громадянського спротиву, національно-культурного відродження та політичної опозиції радянській системі. Його поява була зумовлена кризою радянської ідеології, активізацією громадянських ініціатив і зростанням національної свідомості в умовах перебудови. Особливістю НРУ стала його початкова

³¹ Деревінський В. Трансформація НРУ з громадсько-політичної організації в політичну партію. *Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): Матеріали круглого столу, присвяч. 20-ій річниці створення Нар. Руху України за перебудову* (м. Київ, 22 вересня 2009 р.). Київ, 2010. С. 29–36.

³² Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 2000. С. 237–239.

³³ ЦДАГОУ. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 140. Арк. 25.

³⁴ ЦДАГОУ. Ф. 270. Оп. 2. Спр. 7. Арк. 2.

³⁵ Кульчицький С. Новітня історія України (1953–2023). Київ: Арії, 2024. С. 473–474.

організаційна відкритість і світоглядна неоднорідність, що забезпечили широку соціальну базу та швидке зростання впливу, але водночас заклали структурні обмеження для подальшої інституціоналізації. Відмова від жорстких ідеологічних рамок на ранньому етапі була тактично виправданою, проте в умовах формування багатопартійної системи перетворилася на чинник внутрішньої дезінтеграції. Водночас неспроможність Руху трансформувати масову підтримку у стабільне парламентське представництво засвідчила обмеженість в умовах переходу до інституційної політики. Трансформація Народного руху України у політичну партію стала закономірним етапом його еволюції, проте супроводжувалася розколом національно-демократичного середовища, втратою масовості та зменшенням впливу на політичні процеси.

Загалом досвід Народного руху України демонструє складність переходу від широкого громадянського руху до інституційної партійної політики в умовах пострадянської трансформації. НРУ залишив глибокий слід у процесі державотворення та формування політичної культури незалежної України, проте трансформація водночас засвідчила обмеження Руху, як довгострокового інструменту політичної боротьби в умовах стабілізації політичної системи.

REFERENCES

- Bazhan, O. (2010). Vplyv Narodnoho rukhu na natsionalnu samosvidomist naseleння URSS u 1989–1991 rokakh [The Influence of the People’s Movement on the National Consciousness of the Population of the Ukrainian SSR in 1989–1991]. *Magisterium*, 41, 43–45. [in Ukrainian].
- Baranovska, N. (2010). Suspilno-politychni ta sotsialno-ekonomichni peredumovy vyniknennia Rukhu [Socio-Political and Socio-Economic Preconditions of the Emergence of the Movement]. *Narodnyi Rukh Ukrainy: istoriia, ideolohiia ta politychna evoliutsiia (1989–2009): Materialy krugloho stolu, prysviacheno 20-i richnytsi stvorennia Nar. Rukhu Ukrainy za perebudovu* (m. Kyiv, 22 veresnia 2009 r.). Kyiv, 13–27. [in Ukrainian].
- Haran, O. (2010). Prohramni dokumenty Rukhu v konteksti osnovnykh ideolohii suchasnosti [Program Documents of the Movement in the Context of Contemporary Ideologies]. *Narodnyi Rukh Ukrainy: istoriia, ideolohiia ta politychna evoliutsiia (1989–2009): Materialy krugloho stolu, prysviacheno 20-i richnytsi stvorennia Nar. Rukhu Ukrainy za perebudovu* (m. Kyiv, 22 veresnia 2009 r.). Kyiv, 7–11. [in Ukrainian].
- Honcharuk, H. (1997). *Narodnyi Rukh Ukrainy. Istoriiia* [The People’s Movement of Ukraine: History]. Odesa: Astroprint. 359 s. [in Ukrainian].
- Hrytsak, Ya. (2000). *Narys istorii Ukrainy: Formuvannia modernoiu ukrainskoiu natsii XIX–XX st.* [Outline of the History of Ukraine: Formation of the Modern Ukrainian Nation, 19th–20th Centuries]. Kyiv: Heneza. 249 s. [in Ukrainian].
- Derevynskiy, V. (2010). Transformatsiia NRU z hromadsko-politychnoi orhanizatsii v politychnu partiuiu [Transformation of the People’s Movement of Ukraine from a Civic-Political Organisation into a Political Party]. *Narodnyi Rukh Ukrainy: istoriia, ideolohiia ta politychna evoliutsiia (1989–2009): Materialy krugloho stolu, prysviacheno 20-i richnytsi stvorennia Nar. Rukhu Ukrainy za perebudovu* (m. Kyiv, 22 veresnia 2009 r.). Kyiv, 29–36. [in Ukrainian].
- Kondratiuk, K., & Kachmar, V. (2020). *Novitnia istoriia Ukrainy (1945–2020 roky)* [Modern History of Ukraine (1945–2020)]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 212 s. [in Ukrainian].

- Kulchytskyi, S. (2024). *Novitnia istoriia Ukrainy (1953–2023)* [Modern History of Ukraine (1953–2023)]. Kyiv: Arii. 576 s. [in Ukrainian].
- Lavrynovych, O. (2018). Yak «Rukh» vidmovyvsia staty partiieiu vlady. [How the Rukh refused to become a party of power]. *Den*. <https://day.kyiv.ua/uk/article/polityka/yak-ruh-vidmovyvsya-staty-partiyeiu-vlady> (дата доступу 25.01.2026). [in Ukrainian].
- Lytvyn, V. (2000). *Ukraina na mezhi tysiacholitt' (1991–2000 rr.)* [Ukraine at the Turn of the Millennium (1991–2000)]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Alternatyvy». 360 s. [in Ukrainian].
- Polishchuk, I. (2019). Narodnyi Rukh Ukrainy: prychny vyniknennia ta naslidky diialnosti [People's Movement of Ukraine: Causes of Emergence and Consequences of Activity]. *Acta Historiae & Politicae: Saeculum XXI*, 1, 58–71. <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2019.01.058> [in Ukrainian].
- Chornovil, V. (2011). *Tvory. Tom 7: Statti, vystupy, interviu (berezen 1990 – hruden' 1992)* [Works. Vol. 7: Articles, Speeches, Interviews (March 1990 – December 1992)]. Kyiv: Smoloskyp. 1079 s. [in Ukrainian].

Отримано 03.02.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 18.02.2026

Прийнято до друку 26.02.2026

Submitted 03.02.2026

Received in revised form 18.02.2026

Accepted for publication 26.02.2026